

Cezary Obracht-Prondzyński

"The Politics of Language and nationalism in Modern Central Europe", Tomasz Kamusella, Houndmills-New York 2009 : [recenzja]

Acta Cassubiana 12, 380-382

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Cezary Obracht-Prondzyński

**Tomasz Kamusella, *The Politics of Language
and nationalism in Modern Central Europe,***

**Palgrave Macmillan, Houndmills – New York 2009,
ss. XXIII+1140**

Opinię o tej książce należałoby zacząć od stwierdzenia, że o problemie językowym i jego powiązaniu z kwestiami narodowymi (i państwowymi) w Europie w ogólności, a w Europie środkowej w szczególności, pisano dość dużo i w Polsce, i za granicą (choćby warto przywołać Petera Burke'a, autora wprowadzenia do tej książki, a przy tym autora jednej z podstawowych prac, wydanych ostatnio także po polsku: *Języki i społeczności w Europie wczesnonowożytnej*). Jednak dotychczas żaden autor nie ujął tego tematu z tak szeroką perspektywą historyczną, porównawczą i komparatystyczną. Można by nawet powiedzieć, że zadziwia fakt, iż takiego opracowania podjął się jeden autor, bo wszak wymagało to przepracowania ogromnej, wielojęzycznej i często trudno dostępnej literatury (a jej wykaz zamieszczony na końcu książki jest prawdziwie imponujący – ponad 50 stron drobnego druku – także jeśli idzie o jej wielojęzyczność, bo są tu prace nie tylko po polsku, angielsku czy niemiecku, ale i czesku, słowacku, węgiersku, rosyjsku, macedońsku...).

Ale baza źródłowa i literatura to dopiero pierwszy walor tej książki. Najistotniejszy jest jej interdyscyplinarny charakter. Tak się bowiem składa, że w naukach humanistycznych i społecznych postulat interdyscyplinarności podnoszony jest bodaj najczęściej, ale jak przychodzi do wykonania, to jednak trzymamy się wąsko własnych specjalizacji. Tymczasem temat, który wybrał sobie T. Kamusella, wymagał integracji wiedzy etno- i socjolingwistycznej, filologicznej, socjologicznej, antropologicznej, politologicznej (ogromną rolę odgrywają tu analizy polityki państw), literaturoznawczej, a wszystko to w ujęciu historycznym. I tu być może nieco mylący jest tytuł książki, bowiem autor w wielu miejscach sięga jednak głębiej niż w „świat nowoczesny”. Można więc powiedzieć, że T. Kamusella spełnił znakomicie postulat metodologiczny wyrażony przez Grzegorza Babińskiego, piszącego, że „problematyka etniczna jest interdyscyplinarna”¹. Inaczej

---

¹ G. Babiński, *Metodologiczne problemy badań etnicznych*, Kraków 1998, s. 8.

też nie powinno się do złożonych kwestii etnicznych i narodowościowych podchodzić.

I tu kolejna kwestia świadcząca pozytywnie o tej pracy – temat relacji językowo-narodowych z dodatkiem uwarunkowań polityczno-państwowych był i nadal jest jednym z najtrudniejszych nie tylko od strony naukowej, ale także politycznej. Autorowi udało się nie tylko uniknąć tych uwikłań politycznych, lecz wręcz je uczynić podstawowym przedmiotem analiz.

Ta obszerna praca poza wprowadzeniem autorstwa P. Burke'a, wstępem, zawierającym właściwie wskazówki nie tylko co do stanu badań, ale i co do inspiracji autorskich, oraz podziękowaniami (nader długa to lista osób, którym autor dziękuje, ale też pokazuje ona, w jakich kręgach i w ilu krajach swoje tezy konsultował i gdzie szukał podpowiedzi, wskazówek itd.) składa się z trzech rozdziałów wprowadzających oraz dziewięciu rozdziałów zasadniczych podzielonych na dwie części.

Te rozdziały wprowadzające mają charakter, po pierwsze, teoretyczny, ponieważ autor stara się zrekonstruować pojęcia dla siebie zasadnicze, m.in. Europy Środkowej, polityki językowej, narodu itd. Oczywiście i tu nie udaje się uniknąć kontekstu historycznego, zwłaszcza wtedy, gdy autor przedstawia, jak zmieniało się pojęcie Europy Środkowej, czy jak kształtował się „izomorfizm normatywny”, które to pojęcie jest dla niego bodaj pojęciem centralnym.

W części wstępnej przedstawia też autor sytuację językową w Europie Środkowej historycznie i współcześnie (w zasadzie można by nawet powiedzieć, że gdyby autor zechciał na wcześniejszym etapie swoją pracę podzielić na dwie osobne książki, to te rozdziały wstępne prezentujące sytuację językową naszej części Europy złożyłyby się na bardzo interesującą i wyczerpującą monografię etnolingwistyczną czy też historyczno-lingwistyczną).

Najważniejsze są jednak dwie części, z których pierwsza zajmuje się „długim XIX wiekiem”, a druga analizuje *nacjonalizm i język* w wieku XX. Przy czym autor jako przedmiot swoich analiz wybrał cztery narody: polski, węgierski, czeski i słowacki. Szuka przy tym pewnych podobieństw między procesami językowymi w nich, ale jednocześnie zwraca uwagę, że choć znajdowały się one „obok siebie po sąsiedzku”, to sytuacja polityczna i kulturowa, w jakiej były i w XIX, i w XX wieku, powodowały, że procesy językowe i etniczne przebiegały tu zgoła odmiennie.

Wspólne są dla tych narodów, a interesujące autora szczególnie, zabiegi „okoł językowe”, mitologizacja języka, proces ideologizacji, jego instrumentalizacja w walce politycznej, w budowaniu narodu, umacnianiu poczucia więzi etnicznych. Podobne były także mechanizmy wykorzystywania argumentów naukowych w sporach i zabiegach politycznych.

Natomiast każda z grup miała swoje specyficzne problemy i obszary, wokół których koncentrowały się dyskusje (akademickie, ideologiczne), a jednocześnie organizowały się działania polityczne. W odniesieniu do Polaków T. Kamusella

podejmuje choćby ciekawy problem koncepcji lechickiej (dla mnie osobiście o tyle ciekawy, że koncepcja lechicka była wykorzystywana do przedstawienia statusu kaszubszczyzny i jej związków z językiem polskim). Z kolei w odniesieniu do Czech interesujący jest problem panslawizmu, dla Słowaków kwestia madziaryzacji i konieczność zmierzenia się z koncepcją „czesłosłowakizmu”, a dla Węgier wejście języka węgierskiego w rolę języka państwowego w XIX wieku. Ale to tylko wybrane problemy z ogromnie bogatej i różnorodnej gamy spraw podejmowanych przez T. Kamusellę. Bo w drugiej części przedstawia on przykładowo przejście od wieloetniczności Polski do monojęzycznego państwa narodowego, szok traktatu z Trianon dla Węgrów i jego skutki dla ich sytuacji językowej i oczywiście specyficzną oraz nader skomplikowaną sytuację językową w Czechosłowacji...

Równie interesujące jak historyczne, polityczne i etnolingwistyczne analizy konkretnych przypadków jest zakończenie, w którym autor pokusił się o pewne konkluzje. Ale – znowu – nie tylko. Bo przykładowo prowadzi ciekawą analizę „polityki słownikowej”, wskazując na różnice między czterema omawianymi narodami. Zresztą w całej pracy przewija się mnóstwo ciekawych uwag dotyczących np. znaczenia standaryzacji języka, roli ortografii, zabiegów związanych z literaturą narodową, roli badań naukowych, głównie językoznawczych itd. (w tym też kontekście kilkakrotnie na kartach książki pojawia się problematyka kaszubska).

W mojej ocenie książka tak wielowątkowa, a jednocześnie koncepcyjnie i merytorycznie zwarta, tak interdyscyplinarna, a jednocześnie klarowna konstrukcyjnie, oparta o tak bogaty i różnorodny materiał źródłowy, a jednocześnie obejmująca swoją analizą tak zróżnicowane kręgi kulturowe jest osiągnięciem wyjątkowym nie tylko w nauce polskiej. Wymaga skupionej i cierplivej lektury, bo to wszak ponad 1000 stron gęstego tekstu (małą czcionką!).

Całość książki uzupełniona została oprócz przywołanej już bibliografii, bardzo pożytecznymi indeksami (rzeczowym, osobowym i geograficznym oraz osobnym indeksem słowników), co niewątpliwie ułatwia lekturę książki.